

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.Ο ΔΥΣΚΟΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (Αύγουστος 2011)

Συγγραφέας: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΛΑΤΙΑΣ

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το περιβάλλον έχει διανύσει πλέον μια μακρά χρονική περίοδο: Μια εικοσιπενταετία περίπου από την θεσμική κατοχύρωση της πολιτικής με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, σχεδόν σαράντα χρόνια από την υιοθέτηση του πρώτου συγκεκριμένου πλαισίου πολιτικής, το 1973, με το πρώτο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον^[1], ακόμη περισσότερο, δεδομένου ότι η πολιτική είχε αρχίσει να διαμορφώνεται ήδη πριν το 1973, στη βάση συγκεκριμένων ρυθμίσεων για το περιβάλλον ή ρυθμίσεων για την Κοινή Αγορά με περιβαλλοντικό χαρακτήρα ή επίπτωση. Τίθενται, λοιπόν, εύλογα ερωτήματα αναφορικά με τις επιδόσεις, αλλά και τη συνέχιση της πολιτικής, ιδιαίτερα στην προοπτική ολοκλήρωσης του Έκτου Προγράμματος Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον^[2], το 2012. Και βέβαια, είναι απαραίτητο να εξετασθεί η πορεία της πολιτικής σε σχέση με το στόχο της αειφόρου ανάπτυξης, όπως εισήχθηκε στην ευρωπαϊκή πολιτική από το 1992^[3] και εξελίχθηκε στη συνέχεια, διαμορφώνοντας, τουλάχιστον σε επίπεδο υπερκείμενων στόχων, ένα νέο τοπίο πολιτικής και διακυβέρνησης.

Στο παρόν κείμενο επιχειρείται μια συνολική αποτίμηση των αποτελεσμάτων της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος, όπως, επίσης, αποτολμάται μια εκτίμηση αναφορικά με το μέλλον της πολιτικής. Τόσο το πρώτο εγχείρημα όσο και το δεύτερο ενέχουν μεθοδολογικές δυσχέρειες, που θέτουν συγκεκριμένους περιορισμούς και καθιστούν αναγκαίες συγκεκριμένες παραδοχές. Η προσπάθεια σύνδεσης των αποτελεσμάτων και της προοπτικής της πολιτικής με το στόχο της αειφόρου

ανάπτυξης, που θα επιδιωχθεί στα επόμενα, εμφανίζεται εξίσου δυσχερής.

Σε κάθε περίπτωση, η προσπάθεια έχει ιδιαίτερη αξία, δεδομένου ότι θα πρέπει:

- να αξιολογηθεί μια δημόσια πολιτική, για την οποία δαπανάται πολιτική ενέργεια, υιοθετούνται ρυθμίσεις με σημαντική εμβέλεια και υποχρεώσεις, κινητοποιούνται ευρωπαϊκοί και εθνικοί πόροι,
- να προσδιοριστούν οι επιδράσεις που η πολιτική είχε στο περιβάλλον, στην προστασία και τη διαχείριση των φυσικών πόρων και στην επίτευξη αειφόρων στόχων, αειφόρων προτύπων, τάσεων και συμπεριφορών,
- να διαπιστωθούν τα θετικά στοιχεία, όπως και τα ελλείμματα της πολιτικής, ώστε να επιδιωχθούν αναπροσαρμογές, βελτιώσεις, νέες στρατηγικές και κατευθύνσεις, συμπληρώσεις, νέα μέτρα κλπ.,
- να αναδειχθούν οι δυνατότητες, οι τρόποι και τα μέσα που θα οδηγήσουν σε μια καλύτερη και αποτελεσματικότερη πολιτική, η οποία θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τα περιβαλλοντικά ζητήματα, τις περιβαλλοντικές προκλήσεις και απειλές.

Το κείμενο, πέραν των εισαγωγικών παρατηρήσεων, διαρθρώνεται σε τέσσερις βασικές ενότητες, που αφορούν τα μεθοδολογικά ζητήματα της αξιολόγησης, τα περιβαλλοντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η Ένωση, τα αποτελέσματα της πολιτικής και την ανάπτυξη της πολιτικής στο μέλλον, ακολουθούν δε γενικά συμπεράσματα και προτάσεις.

Μεθοδολογικά ζητήματα

Η αξιολόγηση της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος προσκρούει σε μια σειρά αντικειμενικών περιορισμών και δυσχερειών μεθοδολογικής φύσης. Ως

σημαντικότεροι/ες εξ αυτών αναφέρονται:

- Τα αποτελέσματα της πολιτικής είναι δύσκολο, ενίοτε δε αδύνατο, να ποσοτικοποιηθούν πλήρως και με ακρίβεια. Εξάλλου, η πολιτική επιδιώκει/επιτυγχάνει, επίσης, άυλα αποτελέσματα, που, εξ ορισμού, είναι αδύνατο να διαπιστωθούν με επιστημονικά ασφαλή τρόπο και για τα οποία μόνο εικασίες και γενικές παραδοχές μπορούν να γίνουν.
- Τα μέτρα και οι παρεμβάσεις πολιτικής δεν αναφέρονται απαραίτητα σε ποσοτικά προσδιορισμένους στόχους. Κάποιοι στόχοι δεν έχουν συγκεκριμενοποιηθεί ποσοτικά, στη βάση δεικτών, δεδομένου ότι αυτό είτε δεν κρίθηκε σκόπιμο, είτε δεν ήταν δυνατό να επέλθει σχετική συμφωνία ή απλά ήταν αδύνατο να ποσοτικοποιηθούν.
- Οι περιβαλλοντικοί δείκτες, ακόμη και όταν θεωρούνται ευρύτερα αποδεκτοί, είναι αμφίβολο αν είναι σε θέση να αποτιμήσουν πλήρως την περιβαλλοντική κατάσταση και παρέχουν, μάλλον, περιορισμένη και αποσπασματική πληροφόρηση, που έχει σημειακή μόνο αναφορά.
- Η πολιτική αναπτύσσεται στη βάση πολλών διαφορετικών μέτρων και παρεμβάσεων, ώστε, προκειμένου να αποτιμηθούν τα αποτελέσματά τους, καθίσταται αναγκαία η χρήση πολύ διαφορετικών μεθοδολογιών και προσεγγίσεων. Διαφορετικά στοιχεία πολιτικής, στρατηγικές, εργαλεία κλπ. είναι, ακόμη, προφανές ότι έχουν πολύ διαφορετικές επιδράσεις.
- Πολλά από τα αποτελέσματα της πολιτικής εμφανίζονται, για διάφορους λόγους, με χρονική καθυστέρηση από την εφαρμογή των μέτρων και παρεμβάσεων, ώστε η πληρέστερη, κατά το δυνατό, αποτίμηση των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνονται θα πρέπει να πραγματοποιηθεί με κατάλληλη χρονική απόσταση.
- Δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες συσχετίσεις μεταξύ πολιτικής και αποτελεσμάτων με απόλυτο τρόπο. Οι οποιεσδήποτε διαφοροποιήσεις στην κατάσταση του περιβάλλοντος δεν είναι δυνατό να αποδοθούν με σαφήνεια και ασφάλεια σε συγκεκριμένα μέτρα και παρεμβάσεις πολιτικής, εξαιτίας της συνθετότητας και πολυπλοκότητας των φαινομένων.

Στα στοιχεία αυτά προστίθενται ουσιαστικές αδυναμίες του συστήματος να υποστηρίξει τις όποιες προσπάθειες αξιολόγησης. Συγκεκριμένα:

- Το επιστημονικό υπόβαθρο για την αξιολόγηση της πολιτικής εμφανίζεται ιδιαίτερα περιορισμένο. Συνολικά, επισημαίνεται ότι δεν υφίσταται μια ασφαλής και γενικά αποδεκτή μεθοδολογία για το σκοπό αυτό, οι όποιες συσχετίσεις κινούνται σε επιστημονικά «αχαρτογράφητα εδάφη», τα επιστημονικά εργαλεία χρήζουν περαιτέρω ανάπτυξης.
- Το στατιστικό υπόβαθρο για την αξιολόγηση της πολιτικής εμφανίζει ελλείμματα ως προς την πληρότητα, την επάρκεια, την καταλληλότητα και την αξιοπιστία της πληροφορίας, παρά τις σημαντικές προσπάθειες που καταβάλλονται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος και την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία προς την κατεύθυνση αυτή.
- Το μελετητικό υπόβαθρο για την αξιολόγηση της πολιτικής είναι εξαιρετικά περιορισμένο. Με εξαίρεση ορισμένες μελέτες και εκθέσεις, που έχουν καταρτιστεί από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος, από τις Υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή από τρίτους για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δεν υφίστανται αξιόλογες εξειδικευμένες και σε βάθος μελέτες και αναλύσεις, που θα μπορούσαν να προσφέρουν μια σημαντική βάση αξιολόγησης της πολιτικής και των αποτελεσμάτων της.

Στο πλαίσιο αυτό, αναγκαίες εμφανίζονται ορισμένες βασικές παραδοχές, οι οποίες και οριοθετούν την ανάλυση που ακολουθεί:

- Η αξιολόγηση της πολιτικής, για τους σκοπούς του παρόντος, δεν είναι δυνατό παρά να πραγματοποιηθεί σε ένα γενικό πλαίσιο και να βασίζεται στα στοιχεία και τα βασικά συμπεράσματα αξιολογήσεων που έχουν πραγματοποιηθεί και τα οποία στηρίζονται, αντίστοιχα, σε γενικές παραδοχές και συγκεκριμένες μεθοδολογίες. Οι ετήσιες εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος, η έκθεση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος για την κατάσταση και τις προοπτικές του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος το 2010^[4], καθώς και η τελική έκθεση αξιολόγησης του Έκτου Προγράμματος Δράσης της Κοινότητας για το περιβάλλον του Ecologic Institute^[5] παρέχουν τη βάση για την ανάλυση.

- Τα αποτελέσματα της πολιτικής δεν είναι δυνατό να αποτιμηθούν πλήρως και με ακρίβεια και άρα τα όποια σχετικά συμπεράσματα αφορούν σε μερικές επιπτώσεις της, ενώ ενέχουν σοβαρή πιθανότητα απόκλισης από την πραγματική κατάσταση.
- Ως περισσότερο δόκιμη εμφανίζεται μια γενική αποτίμηση της πολιτικής, η οποία θα λαμβάνει μεν υπόψη ποσοτικούς στόχους και θα βασίζεται σε ποσοτικά στοιχεία, κυρίως, όμως, θα αφορά σε μια ποιοτική αξιολόγηση.
- Η υιοθέτηση περιβαλλοντικών ρυθμίσεων και η εφαρμογή μέτρων και δράσεων πολιτικής, όπως, επίσης, η περιβαλλοντική διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, παράγουν σημαντικές ή λιγότερο σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, που δεν είναι οπωσδήποτε μετρήσιμες, ενώ η πύκνωση του συστήματος παράγει μια σημαντική δυναμική, η οποία συνεισφέρει ή ενδέχεται να συνεισφέρει στη βελτίωση της πολιτικής και στην επίτευξη των στόχων της ουσιαστικής και αποτελεσματικής προστασίας του περιβάλλοντος και της ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων.
- Η βελτίωση συγκεκριμένων στοιχείων πολιτικής και η επίτευξη συγκεκριμένων στόχων επηρεάζουν θετικά την εξέλιξη των προσπαθειών σε άλλα πεδία ή αναφορικά με άλλους στόχους, στο βαθμό που υφίστανται αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις.
- Μολονότι η αξιολόγηση της κατάστασης σε συγκεκριμένα πεδία (μικρο-επίπεδο) απαιτεί επαρκή και αξιόπιστη πληροφορία, σε συνδυασμό με κατάλληλα εργαλεία (π.χ. περιβαλλοντικούς δείκτες), η αξιολόγηση της γενικότερης επίδοσης της πολιτικής (μακρο-επίπεδο) προϋποθέτει κατάλληλη μεθοδολογία και αναγωγές, όπως και συγκεκριμένη προσέγγιση, που θα επιτρέπει τη σύνθεση υπό ορισμένο πρίσμα. Έτσι, η αξιολόγηση της πολιτικής, σε σχέση με το στόχο της αειφόρου ανάπτυξης εμφανίζεται, από μια άποψη, ευκολότερη. Από την άλλη πλευρά, το εγχείρημα παρουσιάζει δυσχέρειες, οι οποίες συνδέονται, για παράδειγμα, με την ασάφεια που χαρακτηρίζει το στόχο αυτό.

Περιβαλλοντικά ζητήματα και αειφόρος ανάπτυξη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει μια σειρά σοβαρών περιβαλλοντικών ζητημάτων, απειλών και προκλήσεων, που διαμορφώνονται σε ένα ευρύ φάσμα τομέων και πεδίων, όπως, επίσης, σε διάφορα επίπεδα. Είναι προφανές ότι συγκεκριμένοι τομείς, όπως αυτοί της ενέργειας, των μεταφορών της γεωργίας ή της βιομηχανίας και συγκεκριμένες δραστηριότητες, όπως, για παράδειγμα, ο τουρισμός ή η οικιστική ανάπτυξη, δημιουργούν ισχυρές πιέσεις στο περιβάλλον, ενώ άλλοι τομείς και άλλες δραστηριότητες προκαλούν ίσως μικρότερη, αλλά, επίσης, σημαντική περιβαλλοντική επιβάρυνση ή ζημία και επιδρούν σωρευτικά στην κατάσταση του περιβάλλοντος. Εξάλλου, περιβαλλοντικά ζητήματα για την Ένωση ανακύπτουν σε τοπικό, υπερτοπικό, γενικότερο ευρωπαϊκό, περιφερειακό διεθνές ή και παγκόσμιο επίπεδο, με πολύ διαφορετική εμβέλεια και επιπτώσεις. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι οι σχέσεις μεταξύ των περιβαλλοντικών ζητημάτων είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες και χαρακτηρίζονται από αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις. Από τις παρατηρήσεις αυτές συνάγεται ότι τα περιβαλλοντικά ζητήματα στην Ένωση είναι πολυδιάστατα, πολυεπίπεδα και ιδιαίτερα σύνθετα και, προφανώς, αντίστοιχα διαμορφώνονται το αντικείμενο, το πεδίο, οι στρατηγικές και τα μέσα της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος.

Τα περιβαλλοντικά ζητήματα και ταυτόχρονα οι βασικές προτεραιότητες περιβαλλοντικού χαρακτήρα για την Ευρωπαϊκή Ένωση συνοψίζονται, γενικά, στα ακόλουθα[6]:

- Ήνودος της θερμοκρασίας του πλανήτη και κλιματική αλλαγή.
- Αύξηση των αέριων ρύπων, προβλήματα αναφορικά με την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα, αύξηση του τροποσφαιρικού όζοντος, καταστροφή της στρωβάδας του όζοντος.
- Ρύπανση του εδάφους, υπερεκμετάλλευση, χρήση φυτοφαρμάκων και εντομοκτόνων στη γεωργία.
- Ρύπανση των υδάτων (επιφανειακά, υπόγεια, θαλάσσια) και ρύπανση του υδροφόρου ορίζοντα.
- Απειλή της φύσης και της βιοποικιλότητας.

- Καταστροφή και εξάντληση των φυσικών πόρων και αποθεμάτων, καταστροφή δασών και δραστική υποχώρηση των δασικών εκτάσεων, ερημοποίηση.
- Αύξηση του όγκου των αποβλήτων και προβλήματα που συνδέονται με τη διαχείρισή τους.
- Καταστροφή του φυσικού τοπίου από οικιστική ανάπτυξη ή παραγωγικές δραστηριότητες.
- Μη ισόρροπη κατανομή της πληθυσμιακής συγκέντρωσης και των παραγωγικών δραστηριοτήτων στο χώρο, υπέρμετρη αστική ανάπτυξη, και παράλληλα, ερήμωση και παραμέληση της υπαίθρου.
- Ισχυρές περιβαλλοντικές πιέσεις στις νησιωτικές και παράκτιες περιοχές και τα οικοσυστήματα, περιβαλλοντική υποβάθμιση και καταστροφή, λόγω της έντονης αστικής ανάπτυξης και οικονομικών δραστηριοτήτων, κυρίως του τουρισμού.
- Ατυχηματική ρύπανση.
- Νέοι κίνδυνοι για την ανθρώπινη υγεία, όπως, για παράδειγμα, ακτινοβολία από κινητά τηλέφωνα, κεραίες τηλεφωνίας, ηλεκτρονικές συσκευές κ.λπ. και η χρήση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών.

Η παράθεση δεν είναι εξαντλητική και δεν υποδηλώνει μια ιεράρχηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων με βάση τη σημασία τους ή την προτεραιότητα που τους αποδίδεται. Είναι, ωστόσο, ενδεικτική του εύρους του φάσματος και της διαφορετικότητας των ζητημάτων που η πολιτική καλείται να αντιμετωπίσει, όπως άλλωστε του μεγέθους των προσπάθειών που θα πρέπει να καταβληθούν, για μακρύ χρονικό διάστημα.

Σε κάθε περίπτωση, τα περιβαλλοντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η Ένωση εμφανίζουν ορισμένα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν καθοριστικά την ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος και θέτουν συγκεκριμένα όρια αναφορικά με τα αποτελέσματά της, θα πρέπει, συνεπώς, να ληφθούν υπόψη κατά την αξιολόγηση της πολιτικής. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η μακροχρόνια εξέλιξη του μεγαλύτερου

μέρους των ζητημάτων και η σωρευτική επίδρασή τους, η επείγουσα αναγκαιότητα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, απειλών και προκλήσεων, η δυσκολία άρσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και αντιμετώπισης των απειλών, που συνδέεται με την απαίτηση για βαθιές αλλαγές στην ευρωπαϊκή οικονομία και κοινωνία, η ανάγκη για μακροχρόνιες και επίμονες προσπάθειες για την επίτευξη σημαντικών αποτελεσμάτων, οι ισχυρές αντιστάσεις για προωθημένες λύσεις αναφορικά με την αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών ζητημάτων από οργανωμένα συμφέροντα.

Σε σχέση με το στόχο της αειφόρου ανάπτυξης, υπογραμμίζεται ότι τα υφιστάμενα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης, οι οικονομικές και κοινωνικές τάσεις και συμπεριφορές στην Ένωση δεν συνάδουν με την αντίληψη περί αειφορίας, όπως καταγράφηκε καταστατικά στις Συνθήκες και αποτυπώθηκε στο Πέμπτο και στο Έκτο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον. Αντίθετα, βασικό στοιχείο της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης εξακολουθεί να αποτελεί η αυξανόμενη χρήση και η διαρκής εξάντληση των φυσικών πόρων, όπως, επίσης, η αύξηση των περιβαλλοντικών πιέσεων, ως αποτέλεσμα μη φιλικών προς το περιβάλλον επιλογών και παράλληλα, των συνεχώς αυξανόμενων αναγκών σε καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες. Κατά συνέπεια, ενισχύεται το περιβαλλοντικό αποτύπωμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνολικά, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που αυτό συνεπάγεται. Η εξέλιξη αυτή αντιβαίνει, πάντως, πλήρως στις στοχεύσεις και στη ρητορική που έχουν υιοθετηθεί τα τελευταία χρόνια στο επίπεδο της Ένωσης, ενώ δεν εκτιμάται πιθανό ότι θα γνωρίσει σημαντική ανάσχεση στο άμεσο μέλλον. Μεταξύ πολιτικής στόχευσης και πραγματικότητας εμφανίζεται ένα χάσμα, που, αντίστοιχα, δεν φαίνεται δυνατό να γεφυρωθεί. Στο βαθμό, πάντως, που δεν θα σημειωθεί ουσιαστική πρόοδος στην αλλαγή των προτύπων, των τάσεων και των συμπεριφορών οποιαδήποτε πολιτική θα είναι καταδικασμένη να επιτυγχάνει περιορισμένα μόνο αποτελέσματα και η κατάσταση του περιβάλλοντος θα επιδεινώνεται διαρκώς.

Αποτελέσματα της πολιτικής

Στη διάρκεια του χρόνου, παρατηρείται μια συνεχής εξέλιξη και βελτίωση της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος, από το σημείο αφετηρίας της μέχρι σήμερα, η οποία προκύπτει, αφενός, στο πλαίσιο της αμφίδρομης σχέσης της με τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και αφετέρου, μέσα από τη συνεχή ανάπτυξη της πολιτικής αυτής, σε επίπεδο στόχων, αρχών, στρατηγικών, μέσων, μηχανισμών, διαδικασιών και εργαλείων. Καινοτόμα στοιχεία και διορθωτικές παρεμβάσεις, σε όλο το φάσμα, από το σχεδιασμό ως την υλοποίηση της πολιτικής, αλλά και η δυναμική που, τα συστατικά στοιχεία του συστήματος, θεσμοί, όργανα, μηχανισμοί, κ.λπ., συνέβαλαν προς την κατεύθυνση αυτή. Συνολικά, διαπιστώνεται μια σημαντική πρόοδος, που στοιχειοθετείται σε περισσότερη, βαθύτερη πολιτική, με καλύτερη και ακριβέστερη στόχευση, αποτελεσματικότερη, πυκνότερη και αρτιότερη οργάνωση, συγκροτημένη μεθόδευση και πλήθος μέσων και εργαλείων.

Θα ήταν, κατά συνέπεια, δυνατό να υποστηριχτεί ότι το σύστημα χαρακτηρίζεται από τη βαθμιαία «ενηλικίωση» και τη διαρκή «ωρίμανση» της πολιτικής, αλλά και του περιβάλλοντος εντός του οποίου αναπτύσσεται^[7], κατά τρόπο ώστε συνεχίζει να ωθείται προς μια θετική κατεύθυνση, ενώ έχει επιτευχθεί ήδη ένα σημαντικό «κεκτημένο», που προσδίδει στην πολιτική πραγματική και ουσιαστική υπόσταση. Ιδιαίτερα δε, το ποιοτικό άλμα που σημειώθηκε στην πολιτική με την εισαγωγή του παραδείγματος της αειφόρου ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή πολιτική, όπως άλλωστε η επιδίωξη ρυθμίσεων σημαντικής εμβέλειας^[8] έθεσαν προϋποθέσεις για μια ουσιαστική ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος. Πολύ δε περισσότερο, η πολιτική έχει πλέον κατακτήσει κεντρική θέση στο ενωσιακό οικοδόμημα, όπου η περιβαλλοντική διάσταση καλείται να ενσωματωθεί στις υπόλοιπες τομεακές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε περιβαλλοντικές στοχεύσεις διατρέχουν ολόκληρο τον ευρωπαϊκό ιστό^[9].

Ωστόσο, η επιτυχία της πολιτικής κρίνεται, τελικά, από τα πραγματικά της αποτελέσματα, από την επίπτωση που έχει στην προστασία του περιβάλλοντος, στην διαχείριση των φυσικών πόρων, στην αλλαγή των τάσεων και συμπεριφορών που επιδρούν αρνητικά στο περιβάλλον.

Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται ότι έχουν σημειωθεί ορισμένες επιτυχίες, που αφορούν στην επίλυση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προβλημάτων και στη βελτίωση ορισμένων περιβαλλοντικών δεικτών. Αναφέρονται, χαρακτηριστικά, η

μείωση των ευρωπαϊκών εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, η αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η σημαντική βελτίωση ορισμένων δεικτών ατμοσφαιρικής ρύπανσης και ρύπανσης των υδάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη, η αύξηση της αποδοτικότητας των πόρων, η επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης της χρήσης υλών και της παραγωγής αποβλήτων σε σχέση με τον ρυθμό αύξησης της οικονομίας, η δημιουργία ενός εκτεταμένου δικτύου προστατευόμενων περιοχών[10].

Ανεξάρτητα, όμως, από τις επιμέρους επιτυχίες που καταγράφονται, παρατηρείται, συνολικά, μια ανησυχητική επιδείνωση της κατάστασης του περιβάλλοντος, η οποία απεικονίζεται σε ένα μεγάλο πλήθος των περιβαλλοντικών δεικτών που χρησιμοποιούνται στις πρόσφατες ετήσιες επισκοπήσεις περιβαλλοντικής πολιτικής και την τελευταία έκθεση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος[11]. Η επιδείνωση αυτή συντελείται παρά την προοδευτική αντικατάσταση του προηγούμενου παραδείγματος από αυτό της αειφόρου ανάπτυξης, από τις αρχές της δεκαετίας του ενενήντα, στην ευρωπαϊκή πολιτική, το οποίο, στη βάση μια εντελώς νέας αντίληψης, επέφερε μια ριζική διαφοροποίηση, σε σχέση με την επιδίωξη περιβαλλοντικών στόχων και τα μέσα περιβαλλοντικής πολιτικής. Οι αυξημένες πιέσεις στο περιβάλλον δεν κατέστη, επίσης, δυνατό να αντισταθμιστούν από την πρόοδο που έχει επιτευχθεί αναφορικά με την πυκνωση και βελτίωση του κοινοτικού συστήματος και των εργαλείων περιβαλλοντικής πολιτικής, ούτε από τη διαρκώς αυξανόμενη παραγωγή, δικαίου, πολιτικής και δράσεων στο εν λόγω πεδίο ή την ανάπτυξη μηχανισμών για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στη συνεχιζόμενη αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων και την προοδευτική υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με το μη αναστρέψιμο, σε μεγάλο βαθμό, χαρακτήρα της βλάβης που προκαλείται. Συνδέονται με τα υφιστάμενα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης και τις κυρίαρχες οικονομικές και κοινωνικές τάσεις, που ζημιώνουν το περιβάλλον και εξαντλούν τους φυσικούς πόρους. Τα μέτρα που λήφθηκαν δεν ήταν αρκετά τολμηρά και δε στάθηκαν ικανά να ανατρέψουν μια πραγματικά διαμορφωμένη κατάσταση και μια αρνητική δυναμική, ενώ, τελικά, ο αντίκτυπός τους ήταν μικρός σε σχέση με την κλίμακα των προβλημάτων που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν, αλλά, επίσης, σε σχέση με τους φιλόδοξους στόχους που τέθηκαν και τις προσδοκίες που δημιούργησαν.

Πάντως, το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον, εισάγοντας το παράδειγμα της αειφόρου ανάπτυξης μετέβαλλε τις θεμελιακές προϋποθέσεις της πολιτικής. Το Έκτο Πρόγραμμα Δράσης συνέχισε στην ίδια κατεύθυνση, στοχεύοντας στην ενίσχυση των νέων στοιχείων και των σχέσεων που διαμορφώθηκαν, ενώ οι Θεματικές Στρατηγικές που ακολούθησαν, εξειδίκευσαν το Πρόγραμμα, εστιάζοντας σε πεδία σημαντικού ενδιαφέροντος. Γενικά, η αξιολόγηση των δύο Προγραμμάτων Δράσης και των επτά Θεματικών Στρατηγικών αφορούν στην αξιολόγηση μιας εικοσαετίας σχεδόν της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος. Αναφορικά με την τελευταία δεκαετία, από την πρόσφατη αξιολόγηση του Έκτου Προγράμματος Δράσης από το Ecologic Institute προκύπτει μια μικτή εικόνα, δεδομένου ότι αναγνωρίζεται στο Πρόγραμμα, αλλά και τις Στρατηγικές, μια θετική συμβολή και προστιθέμενη αξία σε σχέση με τους βασικούς -και αντίστοιχα τους επιμέρους- στόχους, επισημαίνονται, ωστόσο, η αδυναμίες του Προγράμματος και των Θεματικών Στρατηγικών, όπως και η πολύ διαφορετική τους επίδραση στα διάφορα πεδία και τομείς προτεραιότητας[12].

Η αξία των δύο Προγραμμάτων έγκειται, βέβαια, πάνω από όλα, στη μετάβαση από την προσπάθεια για βελτίωση της επίδοσης επιμέρους περιβαλλοντικών δεικτών, σε μια συνολική, σφαιρική και ολοκληρωμένη θεώρηση της ανάπτυξης, όπου το περιβάλλον τοποθετείται στο κέντρο μιας πολυσύνθετης πραγματικότητας, σε ένα νέο παράδειγμα για την ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος, επιδιώκοντας, αφενός μια ριζική και εκ θεμελίων αναδιαμόρφωση προτύπων, τάσεων, σχέσεων και συμπεριφορών, αφετέρου μια πολιτική σημαντικών αποτελεσμάτων για την προστασία του περιβάλλοντος και την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων. Για το σκοπό αυτό, ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε, μεταξύ άλλων, σε περισσότερο «άυλα» αποτελέσματα, όπως η αλλαγή αντιλήψεων, η συμμετοχή, η ανάληψη ευθύνης, η ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης. Βάση των Προγραμμάτων αποτέλεσε η πεποίθηση ότι τα στοιχεία αυτά θα ήταν δυνατό να έχουν πολλαπλασιαστικές επιδράσεις και να δημιουργήσουν μια δυναμική, που θα επηρέαζαν θετικά την παραγωγή πολιτικής και δικαίου, αλλά, επίσης, την υλοποίηση της πολιτικής και την εφαρμογή της νομοθεσίας. Επιχείρησαν να συγκεράσουν την επιστημονική γνώση για τα ζητήματα της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος με σύγχρονες απόψεις για την πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενσωμάτωσαν δε, σύγχρονες αρχές και μεθόδους, στη λογική ενός ορθολογικού σχεδιασμού για την εξυπηρέτηση εφικτών στόχων με αποτελεσματικά μέσα. Ως εκ τούτου, τα δύο Προγράμματα έθεσαν

το πλαίσιο για μια πραγματική αναβάθμιση της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος, σε ένα εντελώς διαφορετικό επίπεδο από ότι στο παρελθόν και προς μια νέα ποιότητα.

Ανάπτυξη της πολιτικής στο μέλλον

Λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος, την ιδιαίτερη φύση και τα οργανωτικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά του συστήματος, την πολυπλοκότητα των σχέσεων και των μηχανισμών και διαδικασιών που διέπουν το εν λόγω πεδίο, όπως επίσης τις ισχυρές αντίρροπες δυνάμεις που ασκούνται, η όποια πρόοδος σημειωθεί στα επόμενα χρόνια δεν είναι δυνατό παρά να αφορά σε μια διαδικασία μικρών βημάτων και να απαιτεί ένα μακρύ χρονικό ορίζοντα.

Είναι προφανές, ότι τα αποτελέσματα της πολιτικής δεν εξαρτώνται μόνο από την επιλογή του παραδείγματος ή του μοντέλου διακυβέρνησης. Η ορθότητα των επιλογών αυτών διασφαλίζει μεν το πλαίσιο, δεν είναι δυνατό, ωστόσο, να εγγυάται την κατεύθυνση, την ποιότητα, την επάρκεια, την καταλληλότητα ή την εμπέλεια των εκροών για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών απειλών και προκλήσεων. Με βάση τις προηγούμενες παρατηρήσεις, προκύπτει ότι η πολιτική διαμορφώνεται μέσα από μια εξαιρετικά σύνθετη πραγματικότητα, πολύπλοκους μηχανισμούς και διαδικασίες, όπου εμπλέκονται ένα μεγάλο πλήθος δρώντων και παραγόντων, που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Συνεπώς, μια επιτυχημένη πολιτική απαιτεί, επίσης, την αρμονική συναρμογή και αξιοποίηση των επιμέρους στοιχείων του συστήματος. Παράλληλα, η πολιτική θα πρέπει να επιδιώξει την αύξηση της προστιθέμενης αξίας συγκεκριμένων στοιχείων για την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων.

Σχεδόν αυτονόητη εμφανίζεται η απαίτηση, η μελλοντική ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος να αξιοποιήσει τα θετικά στοιχεία των προηγούμενων προγραμματικών περιόδων, όπως, επίσης, να τα ενισχύσει και να τα συμπληρώσει και, ακόμη, να προβεί σε διορθώσεις, ώστε το σύστημα να οδηγηθεί σε καταλληλότερες και αποτελεσματικότερες παρεμβάσεις. Η προσέγγιση αυτή θα πρέπει να αφορά από το επίπεδο το γενικού σχεδιασμού και το θεσμικό-οργανωτικό και διοικητικό

περιβάλλον της πολιτικής έως το επίπεδο συγκεκριμένων δράσεων σε συγκεκριμένα πεδία, αξιοποιώντας την υφιστάμενη επιστημονική γνώση και την εμπειρία, όπως, άλλωστε, την ειδική γνώση και την άποψη των εμπλεκομένων και των επιμέρους φορέων.

Γενικά, πάντως, μπορεί να υποστηριχθεί με σχετική βεβαιότητα ότι, αν δεν μεταβληθούν επαναστατικά οι θεμελιακές προϋποθέσεις που συνθέτουν το υφιστάμενο παράδειγμα ανάπτυξης, όπως, ίσως, μέσω μιας ριζικής, ευρείας κλίμακας και γενικευμένης τεχνολογικής καινοτομίας, οι οποιεσδήποτε αναθεωρητικές προσπάθειες ή μεταβολές επέλθουν στην ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος, τα επόμενα χρόνια, θα συντελεστούν εντός των πλαισίων του υφιστάμενου παραδείγματος και θα αφορούν επιμέρους στοιχεία της. Τόσο η φιλοσοφία της πολιτικής, όσο και δομικά στοιχεία της, θα ενσωματωθούν στις επόμενες προγραμματικές περιόδους.

Σε κάθε περίπτωση, η ανάγκη για περιβαλλοντική πολιτική θα παραμείνει επιτακτική και εικάζεται ότι θα αυξηθεί σημαντικά στα επόμενα χρόνια. Η θέση αυτή δικαιολογείται, στο βαθμό που οι περιβαλλοντικές προκλήσεις και απειλές θα συνεχίσουν να αυξάνονται, η περιβαλλοντική συνείδηση θα ενισχύεται, το παράδειγμα της αειφόρου ανάπτυξης θα παγιώνεται, η «πράσινη» οικονομία θα αναπτύσσεται, οι φορείς οικονομικών συμφερόντων θα αντιλαμβάνονται, προοδευτικά, ότι στο νέο τοπίο διαμορφώνονται οικονομικές ευκαιρίες. Από την άλλη πλευρά, η δυναμική του συστήματος θα ωθεί σε περισσότερη και βαθύτερη ολοκλήρωση στο εν λόγω πεδίο, η γραφειοκρατία θα επιδιώκει νέους στόχους, η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών θα συνεχίσει να ασκεί πιέσεις για περισσότερο προωθημένες και διαρκώς ευρύτερες λύσεις, η πολιτική θα συμπορεύεται, δεδομένου ότι οι περιβαλλοντικές στοχεύσεις και επιδιώξεις συνιστούν ένα πρόσφορο πεδίο πολιτικής δράσης και συμβάλλουν στην πολιτική προβολή -βεβαίως, όταν και η συγκυρία διαμορφώνεται ευνοϊκά. Αυτό, βεβαίως, δεν σημαίνει, κατ' ανάγκη, ότι οι προοπτικές για την πολιτική είναι ευοίωνες, ούτε, προφανώς, ότι θα καταφέρει να ανταποκριθεί επιτυχώς στις αναγκαιότητες και τις προκλήσεις τίθενται.

Συμπεράσματα και προτάσεις

Στη βάση των παραπάνω, διαπιστώνεται, συνολικά, ότι η ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος έχει αναπτυχθεί σημαντικά, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια και συνεχίζει να εξελίσσεται, στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μέσα από την εσωτερική δυναμική του συστήματος, αλλά και υπό την πίεση των περιβαλλοντικών αναγκαιοτήτων, όπως διαμορφώνονται. Τα αποτελέσματα, ωστόσο, της πολιτικής, πέρα από κάποιες επιτυχίες, σε σχέση με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά προβλήματα, είναι, μέχρι σήμερα, σαφώς κατώτερα των περιστάσεων, αλλά και των προσδοκιών για σημαντικές και ουσιαστικές βελτιώσεις. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, επισημαίνεται ότι έχει δημιουργηθεί ένα σημαντικό «κεκτημένο» στο πεδίο της προστασίας του περιβάλλοντος και της ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων, το οποίο διαρκώς συμπληρώνεται και ενισχύεται. Παράλληλα, έχει αναπτυχθεί ένα πυκνό οργανωτικό και διοικητικό/διαχειριστικό περιβάλλον της πολιτικής, που, επίσης, βελτιώνεται συνεχώς. Από την άποψη αυτή, έχουν τεθεί οι βάσεις και έχουν δημιουργηθεί προϋποθέσεις για περισσότερη και καλύτερη πολιτική στο μέλλον, που, αντίστοιχα, εκτιμάται ότι θα είναι σε θέση να επιφέρει καλύτερα και ουσιαστικότερα αποτελέσματα, αν και δεν υπονοείται μια μηχανιστική και ευθέως ανάλογη σχέση μεταξύ πολιτικής και αποτελεσμάτων. Γενικά, όμως, διατυπώνεται ότι η περαιτέρω ανάπτυξη της πολιτικής είναι απόλυτα επιβεβλημένη και θα πρέπει να αποτελεί βασική ευρωπαϊκή προτεραιότητα.

Η ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος καθορίζεται, επίσης, από τα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες της ευρωπαϊκής πολιτικής και διακυβέρνησης, τους τρόπους και τις διαδικασίες που αφορούν στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, όπως, άλλωστε, από τη φάση της ολοκλήρωσης και το γενικότερο πλαίσιο ή τις συγκυρίες της ευρωπαϊκής πολιτικής. Το τελικό αποτέλεσμα προκύπτει μέσα από μια σύνθετη και πολυπαραγοντική σχέση αλληλεπίδρασης διαφόρων ετερόκλητων στοιχείων και διαδικασιών, που μετέχουν στο σύστημα με διαφορετική βαρύτητα και σε διαφορετικό βαθμό.

Πάντως, οι πραγματικές επιπτώσεις της πολιτικής εξαρτώνται, τελικά, από την εφαρμογή της, άρα από την υποδοχή της πολιτικής από τους αποδέκτες και την υλοποίηση της, δεδομένου ότι η ποιότητα της πολιτικής δεν διασφαλίζει οπωσδήποτε τη επιτυχία της. Υπό μια άλλη οπτική, ωστόσο, η ποιότητα της παραγόμενης

πολιτικής εξαρτάται από τη ρεαλιστική εκτίμηση των δυνατοτήτων εφαρμογής της πολιτικής και το συνυπολογισμό της εκτίμησης αυτής, ως εισροής σχεδιασμού, αν και αναγνωρίζεται η ανάγκη για περισσότερο προωθημένες στοχεύσεις, που θα ήταν, ίσως, δυνατό να δημιουργήσουν ώθηση για την ανάπτυξη των προσπαθειών.

Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται ότι όλα τα στοιχεία της περιβαλλοντικής πολιτικής και διακυβέρνησης είναι δυναμικά, όπως δυναμικά διαμορφώνονται, επίσης, τα αποτελέσματα. Αυτό σημαίνει ότι πολιτική και διακυβέρνηση βρίσκονται σε μια διαρκή εξέλιξη, η οποία χαρακτηρίζεται από μη-γραμμικές κινήσεις. Αποτυχίες, αναδιπλώσεις, αναπροσαρμογές και βελτιώσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος συνυπάρχουν στη διάρκεια του χρόνου και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως συστημικά στοιχεία. Στη βάση μιας συνολικής αποτίμησης, συνάγεται, ωστόσο, γενικά, μια θετική πορεία και είναι, τελικά, ακριβώς το θετικό ισοζύγιο στην πορεία του χρόνου που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στην αξιολόγηση της ευρωπαϊκής αυτής πολιτικής.

Η πρόγνωση πάντως είναι ότι η πολιτική θα συνεχίσει να επιφέρει περιορισμένες επιτυχίες και περιορισμένης σημασίας επιπτώσεις στο περιβάλλον, όσο αειφόρα πρότυπα δεν κυριαρχούν. Μόνο ο ενστερνισμός του στόχου από τις κοινωνίες και θεμελιακές αλλαγές στην αντίληψη των πραγμάτων, αλλά και η μετουσίωση της αρχής της αειφορίας σε πολιτικές, νομικές και οικονομικές κατηγορίες θα ήταν σε θέση να επιφέρουν πραγματικά αποτελέσματα. Παρά τη ρητορική, αυτό δεν είναι ορατό στο άμεσο μέλλον.

Με αφετηρία την ανάλυση που προηγήθηκε, στα ακόλουθα παρατίθενται προτάσεις για τη βελτίωση της πολιτικής. Οι προτάσεις αναπτύσσονται σε τέσσερις άξονες: Σχεδιασμός της πολιτικής, εφαρμογή της πολιτικής, περιβαλλοντική διακυβέρνηση και γενικότερο πλαίσιο. Συγκεκριμένα:

1. Σχεδιασμός της πολιτικής

- Υιοθέτηση προωθημένων, αλλά ρεαλιστικών και εφαρμόσιμων στόχων, καθορισμός συγκεκριμένων και εξειδικευμένων έως το επίπεδο των δράσεων, κατά το δυνατό,

ποσοτικά προσδιορισμένων στόχων.

- Ανάπτυξη συμμετοχικού σχεδιασμού και δημοκρατικού προγραμματισμού, ενίσχυση σχετικών διαδικασιών και βελτίωση της συμπερίληψης των επιμέρους συμφερόντων στη στοχοθεσία.
- Συμπερίληψη αδυναμιών και προβλημάτων ως εισροές προγραμματισμού στη διαδικασία σχεδιασμού και αξιοποίηση της εμπειρίας για την επίτευξη των στόχων.
- Ανάπτυξη στρατηγικών και θεματικών προσεγγίσεων στο πλαίσιο ενός συνολικού και ολοκληρωμένου σχεδιασμού, συναρμογή των επιμέρους στρατηγικών και στοχεύσεων.
- Επιλογή κατάλληλων στρατηγικών, μέτρων και παρεμβάσεων, μέσων και εργαλείων για την επίτευξη των στόχων, σαφής διασύνδεση των μέσων και τρόπων με τους προς επίτευξη στόχους.

II. Εφαρμογή της πολιτικής

- Ανάπτυξη μηχανισμών και εργαλείων παρακολούθησης της εφαρμογής της νομοθεσίας.
- Ανάπτυξη μηχανισμών υποστήριξης των κρατών-μελών και των φορέων για την εφαρμογή της πολιτικής και της νομοθεσίας.
- Ανάπτυξη μέσων και εργαλείων για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή της πολιτικής, ενίσχυση της χρήσης «νέων» εργαλείων και ήπιων προσεγγίσεων, προώθηση καλών πρακτικών, μηχανισμών benchmarking κ.λπ.
- Χρήση κυρώσεων σε περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων της νομοθεσίας, ως ύστατη λύση.

III. Περιβαλλοντική διακυβέρνηση

- Βελτίωση του συντονισμού των δράσεων, ενίσχυση της περιβαλλοντικής διάστασης στις τομεακές πολιτικές.
- Ανάπτυξη του οργανωτικού περιβάλλοντος της πολιτικής και βελτίωση των διαδικασιών, ενίσχυση των διοικητικών δομών και διαρθρώσεων.
- Ενίσχυση της υποστήριξης των κρατών-μελών και των φορέων για τη συμμετοχή τους στο σχεδιασμό και την άσκηση/εφαρμογή της πολιτικής.
- Ανάπτυξη, ενίσχυση και βελτίωση των μεθόδων και εργαλείων της πολιτικής, βελτίωση της ποσότητας, ποιότητας και αξιοπιστίας της πληροφορίας για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, βελτίωση της κατανόησης των δυνάμεων που επενεργούν στο πεδίο του περιβάλλοντος, της σύνδεσης αιτίου και αιτιατού αναφορικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα και των σχέσεων μεταξύ των επιμέρους περιβαλλοντικών ζητημάτων, ανάπτυξη ενός συγκροτημένου και ασφαλούς μελετητικού υπόβαθρου, σε σημαντικό εύρος και βάθος.
- Περαιτέρω ανάπτυξη των ευρωπαϊκών προσπαθειών στον κόσμο, προώθηση μιας παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και σύζευξη περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών στοχεύσεων και διαδικασιών.

IV. Γενικότερο πλαίσιο

- Ενίσχυση των προσπαθειών μετάβασης σε μια «πράσινη οικονομία», παροχή κινήτρων ενίσχυσης των «πράσινων» επενδύσεων, δημιουργία ενός ευνοϊκού θεσμικού-οργανωτικού περιβάλλοντος.
- Ενίσχυση των τεχνολογικών αλλαγών για την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων.
- Ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας στο πεδίο της περιβαλλοντικής προστασίας και της ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων, επιδίωξη διάχυσης

των αποτελεσμάτων στην παραγωγή και στην κοινωνία.

- Ανάπτυξη/ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης στην κοινωνία, ανάπτυξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.

[1] Declaration of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States meeting in the Council of 22 November 1973 on the programme of action of the European Communities on the environment, Official Journal C 112, 20th December 1973, σ. 1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41973X1220:EN:HTML>.

[2] Απόφαση αριθ. 1600/2002/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 2002, για τη θέσπιση του έκτου κοινοτικού προγράμματος δράσης για το περιβάλλον, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 242, της 10ης Σεπτεμβρίου 2002, σ. 1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D1600:EL:HTML>.

[3] Ψήφισμα του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών, συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 1ης Φεβρουαρίου 1993 σχετικά με ένα κοινοτικό πρόγραμμα πολιτικής δράσης για το περιβάλλον και τη σταθερή ανάπτυξη - Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C 138, της 17ης Μαΐου 1993, σ. 1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41993X0517:EL:HTML>.

[4] Το ευρωπαϊκό περιβάλλον - Κατάσταση και προοπτικές 2010: Συγκεφαλαιωτική έκθεση, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, Κοπεγχάγη, 2010.

[5] Final Report for the Assessment of the 6th Environment Action Programme, DG ENV.1/SER/2009/0044, Ecologic Institute Berlin and Brussels, in co-operation with Institute for European Environmental Policy, London and Brussels and Central European University, Budapest, 21 February 2011.

[6] Αναφορικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, βλ., αναλυτικά, Γρ. Ι. Τσάλτας - Χαρ. Πλατιάς, Ευρωπαϊκή Ένωση και Περιβάλλον. Ανατομία μιας Κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτικής, Α΄ Τόμος, εκδ.: Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010, σ. 41 και επ.

[7] Ομοίως, σ. 63, αλλά και, γενικότερα, σ. 60 και επ.

[8] Ομοίως, σ. 114 και επ., καθώς επίσης 128 και επ.

[9] Βλ. άρθρο 11 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 115, της 9ης Μαΐου 2008. Βλ., επίσης, Ανακοίνωση της Επιτροπής COM (2010) 2020 τελικό, της 3ης Μαρτίου 2010 «ΕΥΡΩΠΗ 2020. Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη».

[10] Βλ. 2009 Environment Policy Review, Staff Working Paper SEC (2010) 975 final, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg: 2010, σ. 12 και επ., καθώς και Πίνακα 1 «Environmental indicators in Part 1», σ. 38 επ. και, ακόμη, Το ευρωπαϊκό περιβάλλον - Κατάσταση και προοπτικές 2010: Συγκεφαλαιωτική έκθεση, όπ.π., σ. 12 και επ. και Πίνακα 1.2 «Ενδεικτικός συνοπτικός πίνακας της προόδου προς την επίτευξη των περιβαλλοντικών επί μέρους και γενικών στόχων, και κυριότερες τάσεις κατά την τελευταία δεκαετία», σ. 18 επ.

[11] Ομοίως.

[12] Final Report for the Assessment of the 6th Environment Action Programme, όπ.π., σ. 24 και επ. και ιδιαίτερα σ. 220 και επ.